

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
ДУ НДІ соціально-трудових відносин Міністерства соціальної політики України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Луганський інститут післядипломної педагогічної освіти
Луганське відділення Українського географічного товариства

СУСПІЛЬНО-, ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 75-річчю утворення кафедри географії
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

17 – 19 жовтня 2011 року

Луганськ 2011

УДК [911.2+911.3](06)
ББК 26.82я43+65.04я43
С90

Редакційна колегія:

Шищенко П. Г. – доктор географічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;
Топчієв О. Г. – доктор географічних наук, професор;
Ішук С. І. – доктор географічних наук, професор;
Доценко А. І. – доктор географічних наук, професор;
Гукалова І. В. – доктор географічних наук, професор;
Ковальчук І. П. – доктор географічних наук, професор;
Мельник С. В. – кандидат економічних наук;
Мельник І. Г. – кандидат географічних наук, доцент.

С90 Суспільно-, фізико-географічні та геоекологічні проблеми старопромислових районів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченій 75-річчю утворення кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (17 – 19 жовтня 2011 р., м. Луганськ) / відп. ред. І. Г. Мельник. – Луганськ : Вид-во „ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 207 с.

У збірнику матеріалів конференції розглядаються актуальні суспільно-, фізико- та геоекологічні проблеми розвитку районів давнього промислового освоєння.

Для викладачів вищих закладів освіти, науковців і фахівців, аспірантів, студентів, учителів.

Тексти подаються мовою оригіналу та в редакції авторів

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за добір, точність наведених фактів, цифр, цитат, власних імен, повноту і достовірність наведених матеріалів, посилань та інших відомостей.

УДК [911.2+911.3](06)
ББК 26.82я43+65.04я43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 30 вересня 2011 р.)*

© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011

ЗМІСТ

<i>Моштакова Н. В., Єфименко В. І.</i> Інноваційний розвиток сфери культури у старопромисловому регіоні.....	76
<i>Вірченко П. А., Слоньова Т. І.</i> Освітній комплекс Луганщини: особливості галузевої, функціональної та територіальної структури.....	80
<i>Лажнік В. Й., Майстер А. А.</i> Особливості територіальної диференціації рівня сільськогосподарської освоєності території Волинської області.....	84
<i>Влах М. Р., Ментух Н. Р.</i> Територіальна організація аграрного землекористування Львівської області.....	89

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ, ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ЕКІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Нємець К. А., Яновська О. О.</i> Проблеми ринку праці України та можливі шляхи їх подолання.....	92
<i>Петрук С. Л.</i> Ринок праці України та регіональні особливості старопромислових районів.....	96
<i>Мельник С. В., Коронець П. М.</i> Зарубіжний досвід соціального захисту населення під час реструктуризації вугільної галузі.....	100
<i>Мельник І. Г., Шевченко М. Г.</i> Вплив міграції населення на формування трудового потенціалу Луганської області.....	104
<i>Ситник О. І., Дериземля Н. О.</i> Оцінка рівня соціально-економічного розвитку смт Завалля Гайворонського району Кіровоградської області.....	110
<i>Гаврюшенко Г. В.</i> Особливості інвалідизації населення старопромислового району (на прикладі Луганської області).....	114
<i>Гаєвська Н. С.</i> Соціальні проблеми старопромислових районів як фактор поширення бідності (на прикладі Луганської області).....	118
<i>Нємець Л. М., Заволока Ю. Ю., Сєгіда К. Ю.</i> Міграційні процеси населення Харківської області.....	121
<i>Мезенцев К. В., Мезенцева Н. І.</i> Трансформації громадських центрів в урбанізованих регіонах України.....	124
<i>Мозговий А. А.</i> Особливості урбанізаційних процесів у старопромислових районах України на прикладі Донбасу.....	123
<i>Заваріка Г. М.</i> Стратегічні напрями удосконалення Луганської регіональної системи розселення.....	130
<i>Доценко А. І.</i> Сільське розселення в Луганській області: суспільно-географічний аспект.....	134
<i>Заставецька Л. Б.</i> Основні напрями трансформації локальних систем розселення в сучасних умовах.....	137
<i>Яворська В. В.</i> Генетична типологія малих міст регіону Українського Причорномор'я.....	139
<i>Кушнір Л. М., Шевчук С. М.</i> Географічні особливості заселення території Полтавщини.....	141

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Сопов Д. С.</i> Зміни структури землекористування в Луганській області в зв'язку з процесами роздержавлення та приватизації землі.....	146
---	-----

*Н. В. Моштаківа, асп.
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна
В. І. Єфіменко, к. г. н., доц.
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СФЕРИ КУЛЬТУРИ В СТАРОПРОМИСЛОВОМУ РЕГІОНІ

Старопромисловий регіон можна визначити як територію з високою концентрацією промислових підприємств, які виробляють більший обсяг промислової продукції, мають вищі темпи зростання інвестицій, заробітної плати порівняно з іншими територіями, але в той же час для них характерні великий рівень зношеності основних фондів, низький рівень використання новітніх технологій і високий рівень забруднення навколишнього середовища [2].

З одного боку, старопромислові регіони в Україні (до них можна віднести окремі райони Донецької, Дніпропетровської, Запорізької й Луганської областей) є лідерами за темпами росту валового регіонального продукту, інвестицій, зайнятості населення, заробітної плати, з іншого – спостерігається неефективне (з макроекономічної точки зору) використання інвестиційних ресурсів, які спрямовуються в галузі нижчих технологічних укладів. Це призводить до нераціональної структури виробництва, випереджаючого розвитку добувних галузей і, як наслідок, зростання екологічної напруги в регіонах, що негативно впливає на загальну динаміку сталого розвитку. Ці та інші причини викликають необхідність реструктуризації економіки старопромислових регіонів з метою поліпшення якості життя населення, підвищення конкурентоспроможності регіональної економічної системи шляхом випереджаючого збільшення обсягів та удосконалення структури інвестицій, активізації інноваційної діяльності, переходу економіки на інноваційну модель розвитку та формування сучасних високотехнологічних виробництв [2].

В останні роки з'явилось чимало наукових праць, у яких висвітлюються різні теоретичні й практичні аспекти функціонування старопромислових регіонів світу й України – аналізуються підходи до визначення поняття, критерії віднесення територій до цієї категорії регіонів, окреслюються їх характерні риси, визначаються проблеми й перспективи розвитку тощо. У цілому, всі ці роботи зводяться до обґрунтування необхідності проведення регіональної політики реструктуризації економіки старопромислових регіонів з метою поліпшення якості життя населення, підвищення конкурентоспроможності регіональної економічної системи на основі випереджаючого збільшення обсягів та удосконалення структури інвестицій, активізації інноваційної діяльності, переходу економіки на інноваційну модель розвитку та формування сучасних високотехнологічних виробництв [2]. Проте, переважна більшість усіх цих досліджень як українських, так і зарубіжних науковців присвячена проблемам реструктуризації матеріальної сфери економіки старопромислових регіонів, у першу чергу, промисловості, у той час як питанням функціонування соціальної сфери, у т. ч. сфери культури, приділяється надзвичайно мало уваги.

Як свідчить досвід економічної реструктуризації в старопромислових регіонах Європи (в першу чергу Німеччини та Великої Британії), інтервенціоністська політика влади (шляхом фінансових вливань, переважно бюджетних), спрямована на підтримку та реанімування депресивних виробництв, не дає позитивних результатів. На сьогоднішній день європейські країни, до складу яких входять старопромислові райони, обирають стратегію створення нової економічної бази регіонів [8], яка ґрунтується на інноваційному розвитку всіх сфер господарства, у т. ч. сфери культури.

Сучасний стан сфери культури і мистецтва України та її регіонів, у т. ч. старопромислових, до яких відноситься Луганська область, не дає змоги задовольняти потреби культурного і духовного розвитку населення. Державна політика у сфері культури і мистецтва реалізується уповільненими темпами, без чітко визначених пріоритетів. Незначною залишається частка видатків, передбачених для розвитку галузі в державному та місцевих бюджетах, не створені правові та інституціональні умови для переходу на грантову систему фінансування культурних проєктів, не сформована система мотивацій для залучення недержавних джерел підтримки національного культурного процесу. Актуальними лишаються проблеми капітального ремонту, модернізації та технічного переобладнання закладів культури, передусім у сільській місцевості, якості надання послуг у сфері культури і

мистецтва з урахуванням державних соціальних стандартів [7].

Проблеми сфери культури можливо розв'язати двома варіантами. Перший варіант передбачає збільшення обсягу надання державної підтримки закладам культури і мистецтва без змін у механізмі її надання. Цей варіант не вимагає значних законодавчих та інституціональних змін, проте не забезпечує ефективного використання коштів і призведе до поглиблення проблем у галузі кінематографії та подальшої деформації структури інформаційного простору, наповненого виключно закордонним кінопродуктом.

Другий, оптимальний варіант розв'язання проблеми передбачає:

- надання державної підтримки закладам культури і мистецтва та водночас стимулювання залучення позабюджетних джерел фінансування, зокрема, коштів спонсорів, благодійників, меценатів та інвесторів, використання власних доходів зазначених закладів;
- запровадження прозорого механізму фінансування культурно-мистецьких проєктів;
- поєднання протекціонізму стосовно виробника національного культурного продукту та здійснення заходів щодо формування цілісного національного культурно-інформаційного і мовно-культурного простору [7].

Крім зазначеного вище, перспективним напрямом розвитку сфери культури України та її регіонів є активне впровадження культурних інновацій в діяльність закладів культури.

Під *інноваціями в сфері культури* розуміють сукупність нових послуг, технологій або окремих їх елементів, нової організації праці тощо, які здатні більш ефективно задовольняти культурні потреби населення. Ураховуючи досвід розвинених країн світу, можна запропонувати наступні інновації в сферу культури Луганської області [1; 9]:

1. *Технічні*, що пов'язані з впровадженням нових видів техніки, приладів, інструментів, а також техніко-технологічних прийомів праці в обслуговуванні населення. Найбільш помітна тенденція в сучасній культурній сфері пов'язана з впровадженням комп'ютерної техніки, розповсюдженням інформаційно-технологічних новинок, що модернізують та полегшують роботу з населенням і в цілому весь процес культурного обслуговування. В той же час недостатність та нерегулярність фінансування сфери культури як на державному, так і на регіональному й місцевому рівнях обумовлює слабкість матеріально-технічної бази закладів культури та обмежує можливості впровадження технічних інновацій у їх діяльність. Так, у Луганській області на 01. 01. 2010 р. з 584-х державних бібліотек тільки 57 закладів мали комп'ютери (в т. ч. у сільській місцевості – всього 3 бібліотеки), з них до мережі Інтернет було підключено всього 45 книгозбірень; в бібліотеках області працювало 158 комп'ютерів, з них 103 – було підключено до мережі Інтернет [11].

2. *Організаційно-технологічні*, пов'язані з новими видами послуг, ефективнішими формами обслуговування й організаційними нормами праці. Розглянемо можливості впровадження цього типу інновацій в окремі галузі сфери культури Луганської області – бібліотечну, музейну, паркову та деякі інші.

Культурні інновації в бібліотечній справі Луганщини пов'язані із загальнодержавною тенденцією інформатизації всіх сфер суспільного життя. Так, згідно Національної програми інформатизації [5], у бібліотечному обслуговуванні регіону впроваджуються принципи роботи в умовах інформаційної культури, тобто освоєння технологій інформаційного обслуговування, що невід'ємні від мереж зв'язку, комп'ютерної техніки та набувають надзвичайного значення в процесі створення, збірки, обробки, збереження, розповсюдження та пошуку інформації. Кожна бібліотека області (починаючи від обласної і закінчуючи сільською) повинна пройти всі етапи інформатизації, зокрема:

- становлення комп'ютеризації, початок створення електронного каталогу;
- автоматизація внутрішніх бібліотечних процесів та перехід до мережевих технологій;
- підключення до Інтернету, запровадження Інтернет-технологій;
- створення власного веб-сайту, вихід бібліотеки у світовий інформаційний простір, формування єдиної корпоративної мережі (із локальними мережами у відділених приміщеннях);
- запровадження автоматизованої видачі та електронного замовлення документів, робота зі створення єдиного інформаційного простору регіону та участь у корпоративних проєктах із каталогізації [12].

Ураховуючи місцеві традиції, потреби й інтереси населення, сучасна бібліотека в умовах інформаційного суспільства може працювати як:

- муніципальний інформаційний центр;
- центр правової інформації;
- довідкова бібліотека;

- центр доступу до Інтернету;
- центр підтримки системної освіти або самоосвіти;
- центр комп'ютерної грамотності;
- центр міжособистісного спілкування;
- центр дозвілля;
- центр відродження та зберігання народної культури;
- центр підтримки незахищених верств населення;
- центр підтримки сім'ї тощо [12].

Інший приклад інновацій у сфері культури – пошук музейними закладами нових форм обслуговування, здатних збільшити відвідуваність закладів. Мова йде не тільки про оновлення експозицій чи розробку нових екскурсійно-тематичних напрямів роботи музеїв. У цьому аспекті привабливими є тісніші зв'язки музеїв з освітніми центрами (розвиток т. зв. музейної педагогіки), туристичним бізнесом (розвиток музейного туризму), а також надання відвідувачам ширшого діапазону додаткових послуг сучасного типу (продаж друкованої та сувенірної продукції, консультативна допомога фахівців, підготовка інформації за запитами громадян, організація діяльності тематичних кав'ярень на території музеїв з урахуванням музейної спеціалізації тощо). Інноваційним напрямом роботи сучасних музеїв є також створення віртуальних музеїв та проведення віртуальних екскурсій.

У мережі Інтернет *віртуальний музей* визначається як колекція цифрових зображень, звукових файлів, текстових документів та інших даних історичної, наукової чи культурної цінності, які є доступними через електронні медіа [4]. Віртуальні музеї допомагають людям з різних регіонів світу отримати інформацію про те чи інше культурне надбання людства. Не всі люди мають можливість вільно подорожувати і вивчати культуру та побут інших народів, що пов'язано з браком коштів та часу. Проте навіть ті люди, які можуть собі дозволити такі подорожі, не в змозі досягнути всієї інформації, що міститься в музеях хоча б однієї країни чи навіть одного міста. Наприклад, музейні фонди Луганської області містять близько 0,5 млн. експонатів. На перегляд у музеях виставляється лише невелика кількість експонатів, а інша, набагато більша частина зберігається в музейних сховищах.

Така ситуація зумовлена, по-перше, нестачею місця для проведення нових виставок в приміщеннях музею чи інших пристосованих для цього приміщеннях, а, по-друге, умовами зберігання експонатів, оскільки багато з них дуже чутливі до різних природних чинників, а недотримання умов зберігання може спричинити їх повну, або часткову руйнацію [4].

У віртуальному музеї можна побачити значну кількість експонатів, які з різних причин не можуть бути виставлені на показ у реальному музеї. Ще однією особливістю віртуального музею є те, що він використовується не лише як база даних для перегляду та зберігання музейних колекцій, а і як простір спілкування між відвідувачами.

З поняттям віртуального музею тісно пов'язане поняття *віртуальної галереї*, під якою розуміють частину віртуального музею, у якій зберігається та відображається вся мультимедійна інформація. Віртуальна галерея володіє функціями перегляду й (або) прослуховування мультимедійних даних (фото, аудіо, відео, анімація, 3D-зображення та ін.). За допомогою фото-, відео- та аудіоматеріалів віртуальної галереї можна переглянути експонати, прослухати їх історію та оцінити їх стан, тобто отримати вичерпну інформацію про експонати. Наприклад, якщо під експонатом розуміється сільськогосподарське чи інше знаряддя, то відеосюжет може містити інформацію про період часу та місце його побутування; ким, з якою метою та яким чином він використовувався; де і коли був знайдений. Крім того, додатковою функцією віртуальної галереї є перегляд відеоматеріалів про експонати музею з можливістю сурдоперекладу, яка, у свою чергу, дасть можливість людям із вадами слуху й мови дізнатися більше про музейні експонати. Аудіозаписи ж можуть відображати звуки деяких експонатів музею. Наприклад, такими звуками можуть бути мелодія музичної шкатулки, спів птахів і т. ін. Крім того, для підвищення свого рейтингу та авторитету віртуальна галерея має функцію віртуальної екскурсії, яку проводить віртуальний екскурсовод [4].

У парковій сфері Луганської області основні напрями інноваційного розвитку пов'язані з:

- поглибленням спеціалізації парків у наданні культурно-дозвіллевих та рекреаційних послуг з урахуванням наявності інших спеціалізованих парків;
- розширенням різних форм відпочинку та розваг для малозабезпечених та соціально незахищених верств населення;
- розвитком кооперації та створенням просторових культурно-рекреаційних і дозвіллевих центрів,

здатних ефективніше використовувати територію, обладнання, споруди для надання культурних послуг;

- впровадженням новітніх технологій та світового досвіду в створенні культурно-рекреаційних і дозвіллевих центрів із високими функціональними та естетичними якостями;
- ширшою комерціалізацією діяльності парків у використанні території, дозвіллевих споруд та пристроїв, наданні різноманітних культурних послуг з урахуванням можливостей різних соціальних груп населення;
- удосконаленням правового супроводу роботи парків як закладів культури, який забезпечить умови для їх ефективної діяльності;
- моделюванням паркової мережі та створенням інноваційних паркових комплексів (на зразок Діснейленду (США, Франція, Японія), спеціалізованих тематичних парків розваг „Фентезіленд – Країна мрій” (Німеччина), аквапарків (Туреччина, Іспанія), парків екстремальних атракціонів тощо);
- урізноманітненням існуючої типової структури парків у відповідності з кращими зразками світової паркової культури та практикою вітчизняного паркобудівництва, з урахуванням менталітету й традицій українського народу [6].

Усе більшої актуальності набуває реалізація в діяльності парків культури й відпочинку сучасних рекреаційних технологій. Найпродуктивнішими з них на сьогоднішній день вважаються теорії „естетичного поля”, „розуміння й відчуття краси”, побудовані на інтеграції мистецтва з пізнавальною діяльністю, які при цьому надають відвідувачу можливість відпочити. Найбільш поширеними технологіями в парковій діяльності є: детальне вивчення особливостей кожної пори року з метою поглиблення естетичного сприймання природи; усвідомлення колористичної гами певного сезону; впровадження нових аудіовізуальних технологій, що дозволяють створити ефект присутності серед „дикої природи” тощо. В світі набула поширення тенденція перетворення багатьох парків у великі рекреаційні центри із широким спектром послуг – уроки плавання в басейнах, гольфу, тенісу, групи спортивної ходи, різноманітні прогулянки, групи здоров'я, мандрівки для молоді тощо. Важливим доповненням до традиційних рекреаційних технологій парків стали „стежки здоров'я”, які заохочують до себе прихильників спортивної ходи, людей похилого віку, інвалідів. Значна увага приділяється рекреації неповних сімей, для чого розробляються програми сімейного дозвілля з різноманітними фізкультурно-оздоровчими заходами, пікніками, різними змаганнями і т. п.

В умовах становлення ринкової економіки все більшого поширення набувають *інноваційні заклади культури*. Прикладом таких культурних інновацій є організація творчих об'єднань закладів, установ, організацій, які ініціюють розвиток широкого спектру видів і форм культурно-дозвіллевої діяльності. У теорії дозвілля вони визначаються терміном „інноваційні культурно-дозвіллеві системи” [10]. До складу таких систем можуть входити різні клубні формування, театральні-концертні колективи, дискотеки, студії відео- і звукозапису, зали ігрових автоматів, павільйони комп'ютерних ігор, сучасні фотолабораторії, спортивно-оздоровчі школи та ін.

Багато інноваційних структур виникає серед закладів культури клубного типу, наприклад, центри культури й дозвілля, центри національних культур, народні будинки, будинки фольклору, будинки народних традицій, будинки відпочинку й народних ремесел, центри розвитку соціально-культурних ініціатив, центри духовного відродження людини, сімейні клуби, вікові клуби, культурно-спортивні та соціально-творчі об'єднання тощо. Поряд з усталеними в радянські часи культурно-спортивними комплексами та молодіжними культурними центрами стають популярними об'єднання при культурно-освітніх установах за місцем проживання, в яких учнівська молодь має можливість задовольняти свої дозвіллеві потреби в культурно-творчій та іншій суспільно-корисній діяльності. Особливістю таких установ є розширення просторових меж їх діяльності, яка не обмежується стінами приміщень, а переноситься на виробництво, в трудові колективи, проходить за місцем проживання населення. У сільській місцевості найбільш життєздатними й перспективними стають комплексні заклади культури, що поєднують у своїй діяльності різні культурні напрями (клуб-музей, бібліотека-музей, клуб-кав'ярня, парк-музей, парк-виставка тощо).

3. *Управлінські*, які орієнтовані на удосконалення внутрішніх та зовнішніх зв'язків організації, використання методів і форм менеджменту. При цьому слід урахувати, що головною особливістю менеджменту в сфері культури є те, що кошти в цій сфері заробляються переважно не шляхом прямої комерції, а на основі залучення коштів різноманітних організацій та інстанцій: органів влади, що відповідають за бюджетні кошти, спонсорів, благодійних організацій, меценатів тощо. Серед теоретичних концепцій, присвячених особливостям менеджменту закладів культури (як некомерційних організацій) та відповідно до яких доцільно організовувати управління сферою культури в Україні та її регіонах, можна назвати теорію „виробництва суспільних благ” (public goods

production theory), „невиконаного контракту” (the contract failure theory), „контролю стейкхолдерів” (the stakeholder control theory) [13].

4. *Комплекси*, що охоплюють різні аспекти й сторони культурного обслуговування.

Інноваційна культурна діяльність має забезпечити привабливість і конкурентоспроможність сфери культури, її стабільний розвиток і прогрес, підняти на якісно новий рівень процес надання послуг культурного й інформаційного призначення, урізноманітнити їх перелік тощо.

Література

1. **Аванесова Г. А.** Сервисная деятельность: историческая и современная практика, предпринимательство, менеджмент: [учеб. пособ. для студ. вузов] / Галина Алексеевна Аванесова. – [2-е изд., испр. и доп.] – М.: Аспект Пресс, 2007. – 319 с. 2. **Веселовська О. Є.** Стратегічні орієнтири інвестиційного розвитку старопромислових регіонів / О. Є. Веселовська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5 (95). – С. 185–189. 3. **Глonti К. М.** Старопромышленный регионы: проблемы и перспективы развития. Проблемы федерализма / К. М. Глonti // Регионология. – 2008. – № 4 ([Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://regionsar.ru/node/197?page=0,2>). 4. **Жежнич П. І.** Структурна та формальна моделі віртуального музею / П. І. Жежнич, Ю. В. Ришковець ([Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/ISM/2008_631/12.pdf). 5. **Закон** України № 74/98-ВР від 04. 02. 1998 р. „Про Національну програму інформатизації”: за станом на 30. 07. 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. 6. **Ковтун В. Д.** Перспективи розвитку парків культури і відпочинку України у вимірах історичного процесу [Електронний ресурс] / Віра Дмитрівна Ковтун. – К.: Український центр культурних досліджень. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_6_6.php. 7. **Концепція** Державної цільової програми інноваційного розвитку української культури на 2009-2013 рр.: проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/129791>. 8. **Лях А. В.** Реструктуризация старопромышленных регионов: зарубежный опыт и возможности его применения / А. В. Лях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2007_4/1661.pdf. 9. **Моштакoва Н. В.** Фактори розвитку комплексу культури регіону / Наталія Володимирівна Моштакoва // Регіон-2009: суспільно-географічні аспекти: Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців (Харків, 23–24 квіт. 2009 р.) / [гол. редколегії К. А. Немець]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 154–157. 10. **Теоретичні** основи інноваційних процесів в галузі культури і мистецтв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/10387>. 11. **Технічні** засоби державних бібліотек Луганської області на 01. 01. 2010 р. // Бібліотечна система Луганської області в 2009 р.: статистичні дані відділу наукового аналізу та розвитку бібліотек Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. М. Горького / [зав. відділом Г. В. Аксьонова]. 12. **Тітова Н.** Роль і місце публічних бібліотек у побудові інформаційного суспільства: окремі аспекти, досвід та першочергові завдання / Н. Тітова // Бібліотечна планета. – 2008. – № 2 (40). – С. 3–6; 13. **Тульчинський Г. Л.** Менеджмент в сфері культури: [учеб. пособ.] / Г. Л. Тульчинский, Е. Л. Шекова. – [4-е изд., испр. и доп.]. – Санкт-Петербург: Издательство „Лань”; Издательство «„ПЛАНЕТА МУЗЫКИ”, 2009. – 528 с.